

Çevresel Vatandaşlık Eğitimi

Çevre, Yurttaşlık ve Eğitim:
Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir İnceleme

Adem YAĞCI
Ufuk SÖZCÜ

Adem YAĞCI - Ufuk SÖZCÜ

ÇEVRESEL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

Çevre, Yurttaşlık ve Eğitim: Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir İnceleme

ISBN 978-625-8516-82-1

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2026, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ocak 2026, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sayfa Basım Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
İvedik OSB Matbaacılar Sit. 1514. Cad. No: 23-25
Yenimahalle/ANKARA

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 77079

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

YAZARLAR HAKKINDA

Adem YAĞCI

1989 yılında Tokat'ın Erbaa ilçesinde dünyaya geldi. Öğretmen olan Yağcı, ilk eğitimini Alan Köyü'ünde tamamladı. Ardından lise eğitimini 2006 yılında Tokat-Erbaa 75. Yıl Lisesi'nden tamamladı. 2010 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. 2013 yılında Bitlis'te sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapmaya başladı. 2017 yılında ise Tekirdağ'da görevine devam etti. Yüksek lisans eğitimini 2025 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde çevresel vatandaşlık eğitimi üzerine yaptığı çalışmayla tamamladı. 2023 yılından itibaren Sivas- Suşehri'nde sosyal bilgiler öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli be iki kız babasıdır.

ORCID No: 0009-0005-6124-2614

Doç. Dr. Ufuk SÖZCÜ

1982 yılında Sinop'un Boyabat ilçesinde doğdum. İlköğretim ve lise eğitimini Boyabat'ta aldıktan sonra lisans eğitimini Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği bölümünde tamamladım. Doktora eğitimimi doğal afet okuryazarlığı çalışması ile tamamladım. Uzmanlık alanım olan afet okuryazarlığı, afet eğitimi, çevre eğitimi ve bunların örgün eğitimdeki yansımaları üzerine kitap, kitap bölümlerim ile ulusal ve uluslararası dergilerde pek çok yayınlam bulunmadır. Evliyim ve iki kız çocuğum var.

ORCID No: 0000-0002-6809-4774

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun yüzleşmekte olduğu çevre sorunları, sadece tabiatı ilgilendiren teknik meseleler olmamakla birlikte; toplumsal, ahlaki ve eğitsel bir sorumluluk sahası olarak karşımızda durmaktadır. Küresel İklim değişikliği, doğal kaynakların giderek tükenmesi, gezegenimizin geri döndürülemez şekilde kirletilmesi, çevresel adaletsizlikler insanoğlunun tabiatla kurdukları ilişkiyi yeniden düşüncelerini zaruri hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında çevreye duyarlı bireyler yetiştirmek kadar, çevreye yönelik sorumluluk üstlenen, hak ve görevlerinin farkında olan **aktif yurttaşlar ve bireyler** yetiştirmek de büyük önem arz etmektedir.

Bu eser, **çevresel vatandaşlık eğitimi** kavramını tam da bu noktadan hareketle ele alarak tartışmaktadır. Çevre eğitiminin çoğunlukla duyarlılık, farkındalık ve davranış düzeyiyle sınırlı kalması, çevresel vatandaşlığın sorumluluk, demokratik katılım ve eylem gibi yönünün beklenildiği kadar görünür olmaması bu araştırmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Kitap, çevre sorunlarına duyarlı olmanın ötesine geçmenin yanı sıra, bireylerin çevreyle ilgili karar alma süreçlerine müdahil olan vatandaşlar olarak nasıl yetiştirilebileceğini ele alarak tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu kitap “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çevresel Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi” adlı bir yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Bu kapsamda kitapta ele alınan çalışma, Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı ortaokullarda görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevresel vatandaşlık eğitimine yönelik görüşlerine ve çevresel vatandaşlık eğitimi pedagojik yaklaşımı modelinin temel kavramları üzerine odaklanmaktadır. Farklı bölgelerde ve illerde aktif olarak görevde bulunan sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılan görüşmeler, çevresel vatandaşlık kavramının öğretmenler tarafından nasıl değerlendirildiğini ve bu eğitimin okul uygulamalarındaki yerini ve önemini ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, öğretmenlerin çevresel vatandaşlığı genel olarak çevreye yönelik duyarlı olma, bilinçli olma ve eyleme geçebilme olarak tanımladıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte çevresel vatandaşlık eğitiminin muhtevası ve pedagojik yönüne ilişkin görüşlerde temel farklılıkların olduğu görülmektedir.

Kitapta ulaşılan sonuçlar, çevresel vatandaşlık eğitiminin henüz yeni gelişmekte olan bir alan olması, öğretim programlarında doğrudan ve sistematik bir şekilde kendisine yer bulamaması ve bu alandaki araştırmaların henüz sınırlı olması ile ilişkilendirilebilir. Özellikle Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda çevresel vatandaşlık eğitimi ile ilgili öğrenme çıktılarının yetersiz olduğu, öğrenme çıktılarının güncellenmesi, zenginleştirilmesi ve sistematik olması gerektiği anlaşılmaktadır. Öğretmen yaklaşımlarında, çevresel vatandaşlık eğitiminde farklı strateji, yöntem ve tekniklerin kullanılmasının, farklı öğrenme kaynaklarından faydalanılmasının ve tabiatın bir öğrenme alanı olarak değerlendirilmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Bu kitap, çevresel vatandaşlık eğitimi teorik bir fikir olarak değil; öğretmen rolleri, eğitim ortamları ve eğitim programlarıyla birlikte değerlendirilmesi gereken kapsamlı, bütüncül bir gelişim yolculuğu olarak ele almaktadır. Eğitim ve öğretim ortamlarının sınıf duvarları arasında sınırlandırılmadığı, çevre içerisinde yeniden yapılandırıldığı öğrenme şeklinin, bireylerde çevresiyle barışık, çevre dostu bir yaşam şeklinin gelişimine hizmet edeceği düşünülmektedir.

Başta öğretmen adayları, öğretmenler, eğitimciler, çevre dostu bireyler ve araştırmacılar olmak üzere; çevre, yurttaşlık ve eğitim ilişkisi üzerine fikir üreten, çalışan tüm okurlar için yazılan bu kitabın, çevresel vatandaşlık eğitimi alanındaki tartışmalara, gelişmelere katkı sunması beklenmektedir. Daha adil, daha sürdürülebilir, gelecek nesillerin gezegenimiz üzerindeki haklarının ihlal edilmediği bir yaşam için eğitimin geliştirici gücüne yönelik yeni düşünme alanları açması umulmaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu kitabın yazılmasında katkı sunan ve destek veren herkese gönülden teşekkür ederim.

Kitabımızın planlanmasından bitirilmesine kadar her aşamasında birlikte çalıştığımız, bu eseri beraber ortaya çıkardığımız; bana desteğini hiç esirgemeyen, rehberlik eden, yol gösteren, bilgi ve tecrübesiyle yolumu aydınlatan, bilgisine ve fikirlerine başvurduğumda her zaman tüm özverisiyle bana desteğini ulaştıran kıymetli hocam Doç. Dr. Ufuk SÖZCÜ'ye tüm içtenliğimle teşekkür ederim.

Öncelikle, hayatımız boyunca bizi daha iyi bir şekilde yetiştirmek için mücadele eden ve bu günlere ulaşmamız için büyük bir fedakârlık gösteren annem Meryem, babam Halil'e ve tüm aileme... Bize yalnızca yaşamayı değil, inanmayı, mücadele etmeyi ve hayallerimizin ardından koşmayı öğrettikleri için gönülden teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan, en zor anlarımda desteğini bana hep hissettiren eşim Zeynep'e... En güzel, en özel ilham kaynaklarım olan kızlarım Gülderen ve Beren'e... Hayatımı anlamlandırdığınız için ve varlığınızla destek olduğunuz için en güzel hislerimle teşekkür ederim.

İyi ki varsınız.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iv
Teşekkür.....	v

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Neden Çevresel Vatandaşlık Eğitimi?	4
Bu Çalışma Neye Katkı Sunuyor?.....	6

2. BÖLÜM

ÇEVRE, ÇEVRE SORUNLARI VE ÇÖZÜME YÖNELİK GELİŞMELER

Çevre	7
Çevre Sorunları ve Nedenleri	8
Hızlı Nüfus Artışı	10
Kentleşme	11
Sanayileşme	13
Turizm.....	15
Bir Çözüm Arayışı Olarak Uluslararası Gelişmeler ve Çevre Eğitimi.....	18

3. BÖLÜM

ÇEVRESEL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ

Çevresel Vatandaşlık ve Doğuşu.....	24
Çevresel Vatandaşlığın Nitelikleri	26
Çevresel Vatandaşlık Eğitimi (ÇVE).....	31
Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli Pedagojik Yaklaşımı.....	40
Türkiye’de Çevre Eğitimi ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nın (SBDÖP) Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modelinin Çıktılarına Göre Değerlendirilmesi	42

4. BÖLÜM

ÖĞRETMENLERİN ÇEVRESEL VATANDAŞLIK EĞİTİMİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARI

Öğretmenlerin Gözünden “Çevresel Vatandaşlık” Kavramı	52
Öğretmenlerin “Çevresel Vatandaşlık Eğitimi” Düşüncesi	56
Öğretmenlerin Değerlendirmesiyle Sosyal Bilgiler Müfredatında Çevresel Vatandaşlık Eğitimi	59
Öğretmenlerin Gözünden SBDÖP Öğrenme Çıktılarında Çevresel Vatandaşlık Eğitiminin Durumu	61
Öğretmenlerin Çevresel Vatandaşlık Eğitiminde Kullandıkları Yöntemler, Teknikler ve Yararlandıkları Kaynaklar	63
Öğretmenlerin Çevresel Vatandaşlık Eğitiminde Uyguladıkları Proje ve Etkinlikler.....	66
Öğretmenlerin Çevresel Vatandaşlık Eğitiminin Geleceğine İlişkin Düşünceleri	68
Öğretmenlerin Çevresel Vatandaşlık Eğitiminin Geleceğindeki Rollerini	71

Öğretmenlerin Aileleri ve Toplumu Çevresel Vatandaşlık Eğitimine Dahil Etme Çabaları.....	72
Öğretmenlerin Çevresel Vatandaşlık Eğitiminde Öğrencileri Motive Etme Yolları ve Karşılaştıkları Zorluklar	74
Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Özellikleri	77

5. BÖLÜM

ÇEVRESEL VATANDAŞLIK EĞİTİMİ MODELİ BAĞLAMINDA TARTIŞMA, SONUÇ VE ÇIKARIMLAR

Tartışma ve Sonuç	81
Öneriler.....	91
Kaynakça.....	92

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. 2024 TYMM 4. Sınıf SBDÖP'ün Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli Çıktılarına Göre Değerlendirilmesi	45
Tablo 2. 2024 TYMM 5. Sınıf SBDÖP'ün Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli Çıktılarına Göre Değerlendirilmesi	47
Tablo 3. 2024 TYMM 6. Sınıf SBDÖP'ün Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli Çıktılarına Göre Değerlendirilmesi	48
Tablo 4. 2024 TYMM 7. Sınıf SBDÖP'nin Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli Çıktılarına Göre Değerlendirilmesi	50
Tablo 5. 2024 TYMM 4,5,6 ve 7. Sınıf SBDÖP'ün Öğrenme Çıktıları ve Süreç Bileşenlerinin Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli Çıktılarına Göre Değerlendirilmesi	51

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Modeli	34
Şekil 2. Çevresel Vatandaşlık Eğitimi Pedagojik Yaklaşımı	40

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Çevre; en genel ifadeyle tüm canlı türlerinin ortak yaşam alanı ve türlerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu, onu etkilediği ve ondan etkilendiği alan olarak ifade edilebilir. Çevre kavramının özellikle kapsamına yönelik olarak farklı toplumlarda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu yönüyle çevre kavramı evrensel bir özellik taşımaktadır. Bu tartışmaların ana eksenini çevrenin kapsamı üzerine odaklanır (Hatipoğlu ve Ak, 2020). Çevre kavramı bize ilk olarak doğayı ve insanın olmadığı dünyayı düşündürse de aslında çevre sadece doğayla ilişkilendirilen bir dünya olarak sınırlandırılmaz (Kayan ve Akça, 2020). Çevre kavramı doğal yönünün yanında; yapay çevre, kent çevresi ve toplumsal çevre gibi çevrenin yapay yönünü yani insanın oluşturduğu yönünü de ihtiva eder. Bu yönüyle değerlendirildiğinde çevrenin hem doğal ve hem de doğal olmayan anlamıyla geniş, kapsamlı ve disiplinlerarası alan olduğu görülmektedir (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012). Bu genel çerçeveden hareketle çevre: “insanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal nitelikteki tüm etkenlerdir” (Eroğlu, 2017).

İçinden geçtiğimiz 21. yüzyıl hızlı nüfus artışı, sanayileşme, aşırı tüketim, fosil yakıtların aşırı kullanımı, aşırı kimyasal ve plastik üretimi ve kullanımı, doğal kaynakların (hava, su, toprak gibi) kirletilmesi, çevrenin kirletilmesi, insanoğlunun tabiatla geri döndürülemez ve onarılamaz etkiler bıraktığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Gezegenimizde çevre kirliliğiyle ilk defa nüfusun çok fazla ve hızla arttığı, nüfusun kalabalık olduğu şehir ve sanayi bölgelerinde karşılaşmıştır. Çevre üzerinde meydana gelen bu kirlenmeler büyük bir hızla gezegenimizi sarmıştır. Bu durum dünyamızın kirlenmesine ve bozulmasına neden olurken büyük ölçekli çevre sorunlarının meydana gelmesine, gezegenimizin ve onun üzerinde varlıklarını sürdüren bütün canlıların hayatlarının olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur (Özey, 2014). Dünyanın kaynaklarının aşırı ve bilinçsiz tüketiminin dünyanın dengesini her geçen gün değiştirdiği ve onarılması mümkün olmayan sonuçlar ortaya çıkardığı söylenebilir. Bütün bu olanlar günümüzde